

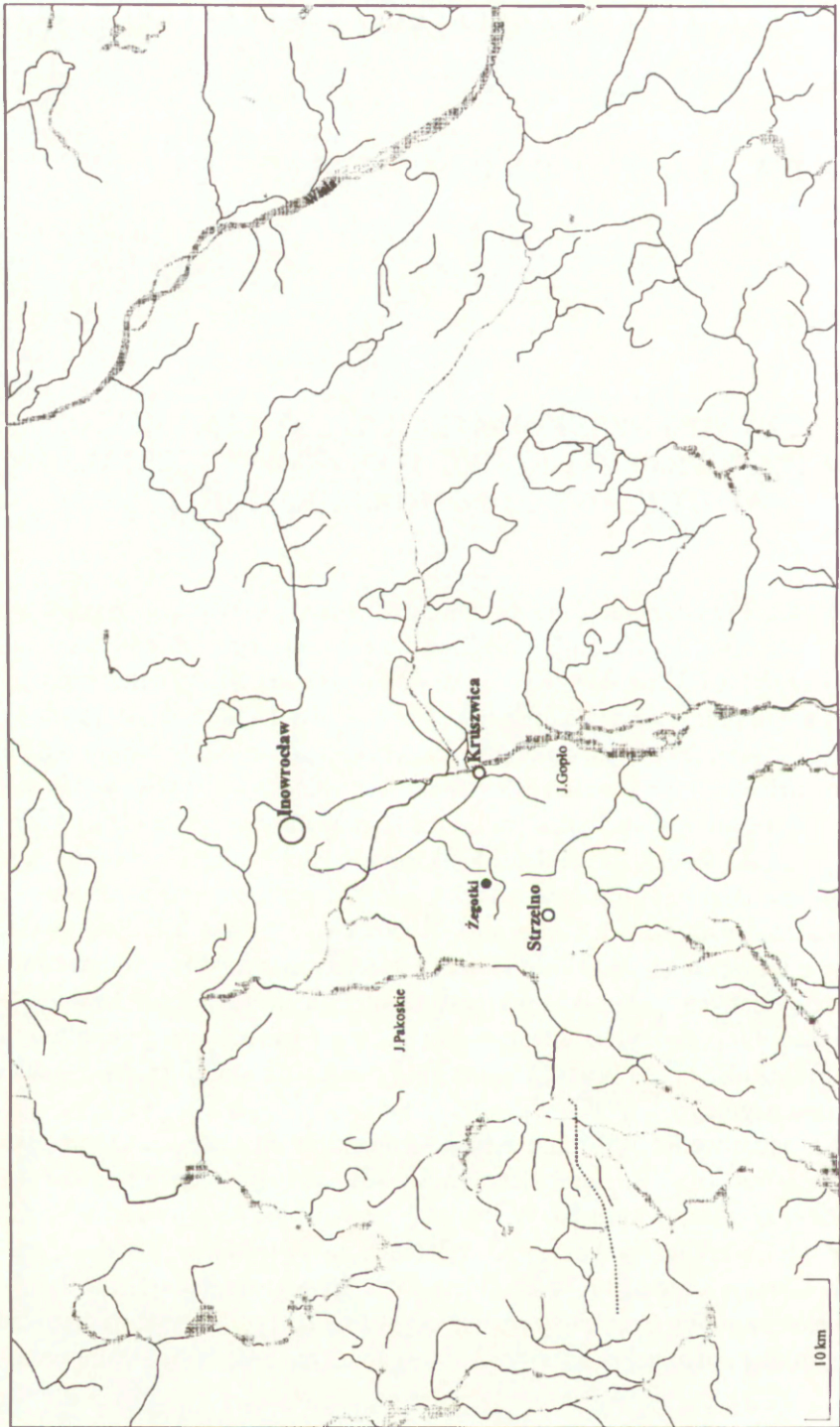
BADANIA TERENOWE I MATERIAŁY

JOANNA PYZEL

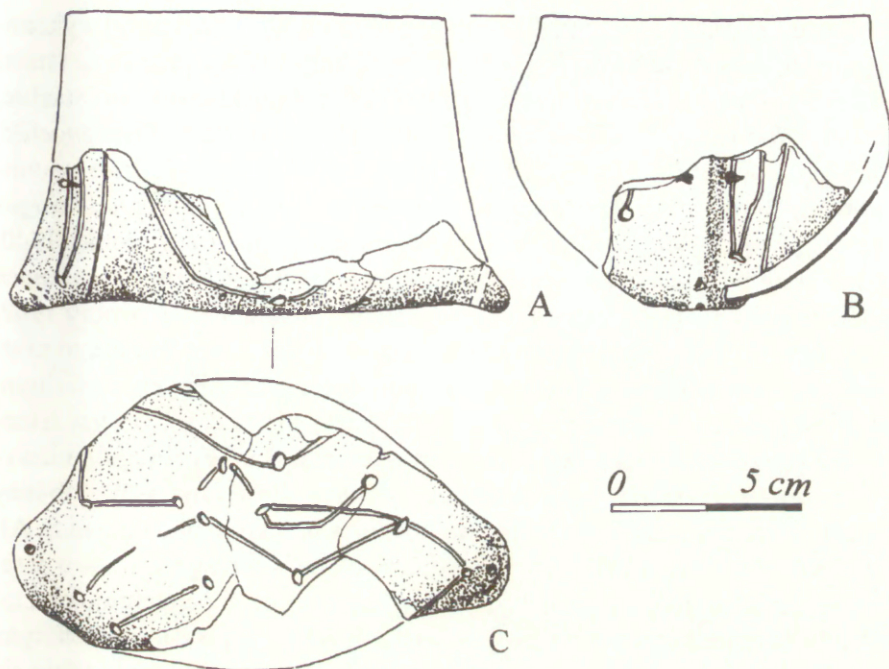
NACZYNIĘ MIESZKOWATE KULTURY CERAMIKI WSTĘGOWEJ RYTEJ Z ŻEGOTEK, GM. STRZELNO, WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE, STAN. 2

Stanowisko 2 w Żegotkach, gm. Strzelno znajduje się w W części Wysoczyzny Kujawskiej (ryc. 1). Zajmuje ono E partię niewielkiego morenowego cypla o ekspozycji S i SE, położonego na N stoku rozległej doliny bezimiennego ciekę łączącego rynny jezior Pakoskiego i Gopła. Powierzchnia całego stanowiska wynosi ok. 4ha, przy czym od W graniczy ono bezpośrednio ze stanowiskiem 3 w Żegotkach. Centralną część stanowiska przebadano w 1995 roku w ramach ratowniczych badań wykopaliskowych na trasie tranzytowego gazociągu, prowadzonych przez ekspedycję GAZPROJEKT Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Poznaniu pod kierunkiem doc. dr hab. L. Czerniaka. Prace na stanowisku prowadzili: prof. prof. B. Ginter i M. Kobusiewicz oraz mgr P. Bobrowski. Przebadano wówczas obszar 170 x 13 m, na którym odkryto pozostałości osadnictwa następujących kultur: ceramiki wstęgowej rytej, późnej ceramiki wstęgowej, pucharów lejkowatych, amfor kulistych i przeworskiej oraz pojedyncze zabytki z początku epoki brązu, kultury łużyckiej, wczesnego średniowiecza i okresu nowożytnego.

Ślady osadnictwa KCWR reprezentuje 12 obiektów tej kultury, z których pozyskano w sumie 1083 fragmenty ceramiki. Nieco więcej — 1240 fragmentów — pochodzi ze złoża wtórnego. Wydaje się, że w wykopie uchwycono sam S skraj rozległej, wielofazowej osady KCWR. Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału wyróżniono 3 fazy osadnictwa wstęgowego na stanowisku: 2 datowane na okres nutowy (wczesny i rozwinięty) i 1 na III fazę KCWR na Niżu. Są one przedmiotem osobnej pracy (Pyzel 1999), toteż nie będą tu dokładniej omawiane.

Ryc. 1. Żegotki, gm. Strzelno. Lokalizacja stanowiska 2 na tle sieci hydrograficznej Kujaw. Rys. P. Szejnoga
Fig. 1. Żegotki, Strzelno Commune. Location of Site 2 on the background of the hydrographic network of Kujavia. Drawn by P. Szejnoga

Ryc. 2. Żegotki, gm. Strzelno, stan. 2. Naczynie mieszkwate KCWR. Rys. J. Sawicka
 Fig. 2. Żegotki, Strzelno Commune, Site 2. The pouch-shaped vessel of the Linear Band Pottery Culture. Drawn by J. Sawicka

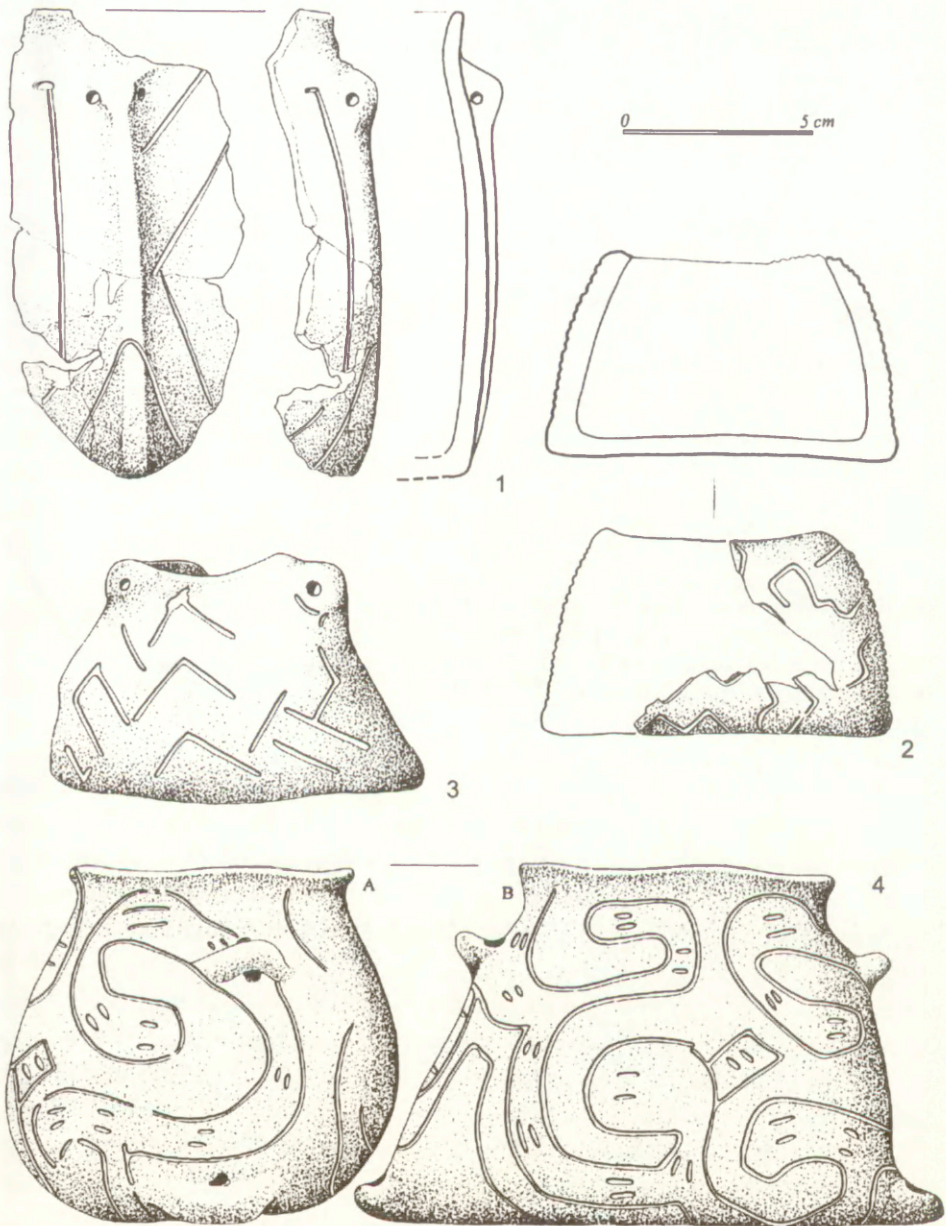
Szczególnie interesującym znaleziskiem, datowanym na 2 fazę osadniczą (faza nutowa), jest fragment tzw. naczynia mieszkwatego (ryc. 2). Znalaziono jedynie dolną jego część, zachowaną do wysokości 4 cm. Forma ta w przekroju pionowym przypomina trapez, zaś w poziomym na kształt zbliżony do owalu o długości 13,3 cm i szerokości ok. 7,5 cm w części dolnej. Oba węższe końce są lekko wyciągnięte i uformowane na kształt guzków, dodatkowo pionowo przekłutych. Przy jednym z nich, lepiej zachowanym, widoczna jest odchodząca pionowo ku górze listwa plastyczna, przekłuta poziomo na wys. 3,3 cm. Całe naczynie zdobione jest ornamentem rytym z dołkami nutowymi o trudnym do zrekonstruowania układzie. Zaliczyć je można do kategorii ceramiki „delikatnej”, cienkościennej, wykonanej z gliny bez widocznych śladów domieszki schudzającej, o równej, gładkiej, niekiedy wręcz wyświeconej powierzchni zewnętrznej.

Forma taka nie miała dotychczas swojej polskiej nazwy. W obcej literaturze funkcjonuje pod różnymi terminami, nawiązującymi bądź do jej kształtu, jak zaproponowany przez A. Stroha i E. Sangmeistera *Schiffengefäß* (za: Albert 1986; także Stehli 1994, 170), bądź domniemanej funkcji. Naczynia te mają być bo-

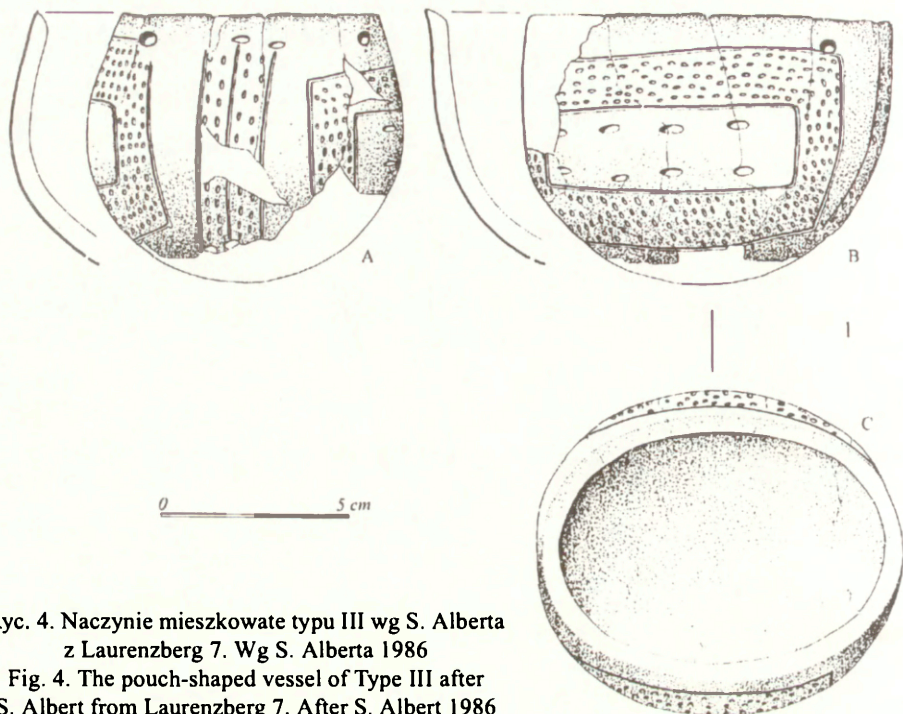
wiem glinianym naśladownictwem pojemników (toreb, worków, koszy) wykonanych z materiałów organicznych. Pierwowzory z kory i łyka znane są ze studni KCWR z Erkelenz-Kückhoven (Weiner 1996/7) czy odkrywki Zwenkau (Stäuble, Campen 1997; Campen 1999). Najczęściej używane jest określenie *Taschengefäß*, wprowadzone w 1913 r. przez W. Bremera (Bremer 1913, 413–4). Jego synonimy to m.in.: niemieckie: *Krukengefäß* (Butschkow 1935, 97), *beutelförmiges Hängegefäß* (Kalicz, Makkay 1977, 40), czeskie: *hlinená kabelka* (Vildomec 1940, 103), *kabelka napodobující kožený výrobek* (Vildomec 1957, 676), *kopie kožených tašek* (Podborský 1970, 257) czy słowacka *taštickovitá nádobka* (Novotný 1962, 88). S. Albert (1986) zaproponował ogólną nazwę *ovales Traggefäß* dla wszystkich spotykanych w neolicie środkowej Europy form szczególnych o owalnym przekroju poprzecznym, wyposażonych w ucha, guzki lub zwykłe otwory w ściankach, umożliwiające zawieszenie i transport naczynia. Dno jest z reguły niewyodrębnione, często także na węższej stronie występuje plastyczna listwa lub inny ornament naśladowujący szew. Na podstawie różnic w przekroju podłużnym S. Albert wyróżnił 3 typy tych naczyń: I — „woreczkowate” (*beutelartige*) — o przekroju trapezowatym (należy do nich zabytek z Żegotek), II — o przekroju prostokątnym, będące imitacją toreb (*taschenförmige*), III — o zarysie półkolistym, naśladowujące kosze (*körbchenförmige*; Albert 1986, 157). Podział ten wydaje się sztuczny. Przede wszystkim nieuzasadnione jest zaliczanie do tej samej kategorii co typy I i II zdecydowanie odbiegającego od nich typu III (patrz niżej, s. 105). Natomiast wydzielenie wśród prawdziwych *ovale Traggefäße* dwóch całkowicie odrębnych grup również nie znajduje uzasadnienia. Mamy tu bowiem, moim zdaniem, do czynienia z jedną formą, która, niezależnie od kształtu, jest po prostu imitacją pojemników (worków, sakiewek) organicznych i to właśnie tę cechę (a nie szczegóły morfologii) uznać należy za dystynktywną¹. Powinna być ona zawarta w samej nazwie, stąd zaproponowane w tej pracy określenie „naczynie mieszkowate”. Podział S. Alberta na typ I i II można zachować jedynie jako uszczegółowienie opisu, choć zważywszy na niewielką liczbę zabytków, trudno wysuwać na tej podstawie jakieś istotne wnioski.

Naczynia mieszkowate występują na różnych terenach i w różnych kulturach neolitycznych, choć nigdzie nie należą do znalezisk częstych. Z KCWR znanych jest jedynie kilka znalezisk zachowanych w stopniu umożliwiającym nie budzącą żadnych wątpliwości rekonstrukcję całej formy. Są to m.in. naczynia z Plaidt (Lehner 1912, 289, tabl. 33:10a/b; Buttler 1938, tabl. 5:11), Bullenstedt (ryc. 3d; Butschkow 1935, 97, tabl. VIII:1), Herxheim (Spatz 1998, 64, ryc.8). Prawidłowo-

¹ Imitację umożliwiającą odtworzenie pierwowzoru, istnieje bowiem hipoteza, według której wszystkie wczesnoneolityczne naczynia ceramiczne miałyby być naśladownictwem pojemników organicznych (Kowalski 1998, tam dalsza literatura).

Ryc. 3. Naczynia mieszkwate KCWR (1, 4) i kultury alföldzkiej ceramiki linearej (2, 3):
 1 — Langweiler 8, 2 — Tiszaörvény, 3 — Szarvas, 4 — Bullenstedt. Wg S. Alberta 1986
 Fig. 3. Pouch-shaped vessels of the Linear Band Pottery culture (1, 4) and the Alföld Linear
 Pottery culture (2, 3): 1 — Langweiler 8; 2 — Tiszaörvény; 3 — Szarvas; 4 — Bullenstedt.
 After S. Albert 1986

Ryc. 4. Naczynie mieszkowate typu III wg S. Alberta z Laurenzberg 7. Wg S. Alberta 1986

Fig. 4. The pouch-shaped vessel of Type III after S. Albert from Laurenzberg 7. After S. Albert 1986

wa identyfikacja formy możliwa jest jedynie, gdy dysponuje się odpowiednio dużym i charakterystycznym fragmentem. Dlatego też przynależność wielu znalezisk do grupy naczyń mieszkowatych jest mocno dyskusyjna. Najlepszym przykładem może tu być okaz z Cochstedt (Gabriel 1979, 180), interpretowany także jako fragment naczynia zoomorficznego a nawet antropomorficznego (za: Albert 1986, 161, 162). Wszystko to sprawia, że lista naczyń mieszkowatych KCWR nie jest stała. I. Gabriel umieścił na niej zaledwie 7 okazów (Gabriel 1979, 180). Od publikacji tej listy przybyło niewiele nowych znalezisk, m.in. z Aldenhovener Platte: z Langweiler 2 (Farrugia, Kuper, Lüning, Stehli 1973, tabl. 12:1), Langweiler 8 (ryc. 3a; Boelicke, von Brandt, Lüning, Stehli, Zimmermann 1988, tabl. 35:1). S. Albert (1986) wymienia 18 naczyń mieszkowatych, z tym że przynależność 4 z nich do tej grupy nie jest jednoznaczna. Większość z nich pochodzi z terenów Niemiec, większość także zaliczyć można do typu I wg S. Alberta.

Listę tę powiększyć trzeba o 12 okazów z Hesji, zebranych przez J. Kneippa (1998, 79, tabl.13:6; 19:6). Być może fragmentem naczynia mieszkowatego jest także zabytek z Hienheim (Moddermann 1986, tabl. 20:3).

Forma taka nieznaną była dotychczas z ziem polskich, choć P. Stehli zalicza do kategorii naczyń „łódkowatych” egzemplarz z jamy 8–73–D3 z Olszanicy

(Stehli 1994, 170, Milisauskas 1986, ryc. 159). Naczynie to włączyć można do wyróżnionego przez S. Alberta typu III, który reprezentują także znaleziska z: Března (Pleinerová, Pavlů 1979, 114, tabl. XV), Kolina (Pleinerová, Pavlů 1979, 114, tabl. XVI; Kvasnicka, Lička 1978, 203–5, ryc. 1), Laurenzberg 7 (ryc. 4b; Stehli 1994, tabl. 11: 7)². We wszystkich przypadkach są to kompletne lub prawie kompletne naczynia, które różnią się od „zwykłych” mis czy czar kulistych jedynie owalnym przekrojem poprzecznym. Potwierdzeniem teorii, że typ ten jest imitacją form organicznych (koszy), ma być widoczny na niektórych egzemplarzach (np. Olszanica, Laurenzberg 7, Březno) odmienny układ ornamentu na węższej stronie. Uważa się, że podobnie jak w przypadku zdobnictwa naczyń mieszkowatych, jest to naśladownictwo szwu. Motyw pionowych linii rytych, takich jak na zabytku z Olszanicy, czy nawet umieszczonych w podobnym układzie listew plastycznych występuje jednak także na „zwykłych” formach KCWR (np. Pavúk 1969, ryc. 5:5, 6:2, 18:18, Kadrow 1997, ryc. 8e). Nie wiadomo, jaki jest ich związek z zabytkami typu III wg. S. Alberta, być może tworzą one jedną, większą grupę. Problem ten wymaga jednak osobnych badań.

Poza KCWR nieliczne naczynia mieszkowate znane są także z kultury alföldzkiej ceramiki linearnej, z jej klasycznej fazy (Szatmar I i II — Albert 1986) i grupy Tiszadob (ryc. 3b i c; Kalicz, Makkay 1977, tabl. 170:2; 94:6=171:9). Zaliczyć je można do typu I wg. S. Alberta. W kulturze morawskiej ceramiki malowanej dominują okazy typu II (Vildomec 1940, 103–4, ryc. 3, 1a/c–2a/b; Vildomec 1957, 666, ryc. 278:22; Podborský 1970, 257, ryc. 8:4–5). Podobna forma znana jest także z grupy Lužianky (Abraham – wg Novotny 1962, 88–90, tabl. XXXIX:2). Naczynia mieszkowate spotykane są ponadto w kulturze nadcisańskiej (Albert 1986, 173–4, ryc. 15:1–2), Großgartach (np. Bremer 1913, 413–4, ryc. 31, 37; Albert 1986, 167–172, ryc. 13:4), rösseńskiej, walternienbursko-bernburskiej, hawelańskiej (Albert 1986, 172, 174–5, ryc. 15:3), grupie Planig-Friedberg (Albert 1986, 145–6, 167–172, ryc. 3, 4, 14) oraz kulturze Münchshöfen (Neumair 1996, 55, tabl. XV:1). Dyskusyjna jest obecność tych form w zespołach z ceramiką kłutą i grupy Hinkelstein (Butschkow 1935, 90–1, tabl. i; Gabriel 1979, 180; Albert 1986, 167). Z wyjątkiem kultury walternienbursko-bernburskiej i hawelańskiej, wszystkie pozostałe jednostki związane są z bardzo szeroko pojętym kręgiem „naddunajskim”, zatem naczynia mieszkowate uznać należy za jeszcze jeden wspólny element kultury nie tylko materialnej, ale być może także duchowej tych społeczności³. Trudno natomiast utrzymać hipotezę o istnieniu

² P. Stehli (1994:170) wszystkie naczynia typu III wg. S. Alberta zalicza do grupy naczyń „łódkowatych”.

³ Kultury wspólnej dla całego kręgu naddunajsko-balkańsko-anatolijskiego. Naczynia mieszkowate znane s! np. z Catalhöyük (zabytek na wystawie w Muzeum Cywilizacji Anatolii w Ankarze).

jednego „prądu kulturowego”, z którym związane by być miały te zabytki, jak chce np. I. Gabriel (1979, 173). Według niego forma ta powstała na Morawach w 1 fazie kultury morawskiej ceramiki malowanej (tu najsilniej miało być widoczne podobieństwo do organicznych pierwowzorów), skąd przeniknęła na NW, gdzie zaadoptowana została przez późne grupy KCWR i po jej upadku trwała jeszcze w jednostkach późniejszych. Rzeczywiście większość naczyń mieszkowatych KCWR zaliczyć można do jej późnych faz (np. Kneipp 1998, 79), jednak nowe znaleziska, np. datowany na fazę Flomborn zabytek z Grebenstein (Kneipp 1998, 79; tabl. 13:6), czy choćby „nutowy” okaz z Żegotek nie potwierdzają tej teorii. S. Albert (1986, 159) uważa natomiast, że formy te występowały sporadycznie w różnym czasie i na różnych terenach całkowicie niezależnie a ich podobieństwo wynika po prostu z podobieństwa znacznie chyba bardziej niż ceramika uniwersalnych form organicznych, których naśladownictwem mają być naczynia mieszkowate. Należałoby jednak w tym miejscu postawić pytanie o celowość wykonywania imitacji kosztowniejszych, mniej praktycznych i mniej trwałych od pierwowzorów. Małe rozpowszechnienie naczyń mieszkowatych zdaje się potwierdzać ich niewielkie walory użytkowe. Trudno zatem przyjąć hipotezę o ich utylitarnej jedynie funkcji. Mało prawdopodobna wydaje się też koncepcja Alberta, który sporadyczne występowanie tej formy w różnych kulturach uznaje za dzieło przypadku. Wart podkreślenia jest wspomniany już w tej pracy związek naczyń mieszkowatych z kulturami „naddunajskimi”. Dlatego być może rację ma D. Kaufmann (1976; por. też Pleinerová, Pavlu 1979, 114) włączając je do bardzo bogatej kategorii przedmiotów kultowych, obrzędowych czy też w jakikolwiek inny sposób związanych z życiem duchowym społeczności tego kręgu kulturowego.

*Institut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział w Poznaniu*

BIBLIOGRAFIA

Albert Siegfried

1986 *Zwei seltene ovale Keramikformen der Jungsteinzeit*, Fundberichte aus Baden Württemberg 11, s. 141–176.

Boelicke Ulrich, von Brandt Detlef, Lünig Jens, Stehli Petar,
Zimmermann Andreas

1988 *Der bandkeramische Siedlungsplatz Langweiler 8, Gem. Aldenhoven, Kr. Düren. Beiträge zur neolithischen Besiedlung der Aldenhovener Platte III*, Köln, „Rheinische Ausgrabungen” 28.

- Bremer Walter
1913 *Eberstadt- ein steinzeitliches Dorf der Wetterau*, *Prähistorische Zeitschrift* 5, s. 366–435.
- Butschkow Heinrich
1935 *Die bandkeramische Stilarten Mitteldeutschlands*, *JaHalle* 23.
- Buttler Werner
1938 *Der donauländische und der westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit*, Berlin, Leipzig.
- Campen Ingo
2000 *Zwei weitere bandkeramische Brunnen aus dem Tagebau Zwenkau*, *Archäologie aktuell im Freistaat Sachsen* 6, 1998–1999 (2000), s. 42–47.
- Farrugia Jean-Paul, Kuper Rudolph, Lünig Jens, Stehli Petar
1973 *Der bandkeramische Siedlungsplatz Langweiler 2. Beiträge zur neolithischen Besiedlung der Aldenhovener Platte I*, Köln, „Rheinische Ausgrabungen” 18.
- Gabriel Ingo
1979 *Studien zur Tonware der Bandkeramik in Westfalen und Nordhessen*, Bonn, „Bonner Hefte zur Vorgeschichte” 19.
- Kadrow Sławomir
1997 *Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej na stanowisku 3 w Rzeszowie-Staromieściu*, *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 18, s. 5–27.
- Kalicz Nándor, Makka János
1977 *Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*, Budapest.
- Kaufmann Dieter
1976 *Linienbandkeramische Kultgegenstände aus dem Elbe-Saale-Gebiet*, *JaHalle* 60, s. 61–96.
- Kneipp Jürgen
1998 *Bandkeramik zwischen Rhein, Weser und Main: Studien zu Stil und Chronologie der Keramik*, Bonn, „Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie” 47.
- Kowalski Andrzej Piotr
1998 *Wstęga i sznur. Ornament na ceramice neolitycznej w perspektywie tradycji indoeuropejskiej*, *Prz. Arch.* 46, s. 23–36.
- Kvasnicka Jiří, Lička Milan
1978 *Ověření pravosti neolitické keramiky z Radimi (okr. Kolin) a Buštěhradu (okr. Kladno) termoluminescenční metodou*, *Časopis Národního muzea v Praze* 157(3–4), s. 202–216.
- Lehner Hans
1912 *Prähistorische Ansiedlungen bei Plaidt an der Nette*, *Bonner Jahrbücher* 122, s. 274–300.

- M i l i s a u s k a s Sarunas
1986 *Early Neolithic Settlement and Society at Olszanica*, Ann Arbor.
- M o d d e r m a n Pieter J.R.
1986 *Die neolithische Besiedlung bei Hienheim, Ldkr. Kelheim*, *Analecta Prae-historica Leidensia* 19.
- N e u m a i r Erwin
1996 *Murr-eine bedeutende Zentralsiedlung der jungsteinzeitlichen Münchshöfener Kultur. Bericht über die Grabungskampagne 1995/1996*, *Archäologie im Land-kreis Freising* 5, s. 9–89.
- N o v o t n ý Bohuslav
1962 *Lužianska skupina a počiatky mal'ovanej keramiky na Slovensku*, Bratislava.
- P a v ú k Juraj
1969 *Chronologie der Želiezovce- Gruppe*, *Slov. Arch.* 17 (2), s. 269–367.
- P l e i n e r o v á Ivana, P a v l ů Ivan
1979 *Březno. Osada z mladší doby kamenné v severozápadních Čechách*, Ústí nad Labem.
- P o d b o r s k ý Vladimír
1970 *Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou*, *Slov. Arch.* 18(2), s. 235–310.
- P y z e l Joanna
1999 *Ceramika z osady ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej w Żegotkach, gm. Strzelno, stanowisko 2* (praca magisterska na Uniwersytecie Warszawskim), Warszawa
- S p a t z Helmut
1998 *Krisen, Gewalt, Tod- zum Ende der ersten Ackerbauernkultur Mitteleuropas, [w:], Krieg oder Frieden? Herxheim vor 7000 Jahren*, A. Häußer (red.), Herxheim, s. 10–18.
- S t ä u b e Harald, Campen Ingo
1999 *Vor 7083 Jahren gebaut. Nicht mehr der neueste Brunnen und auch nicht mehr der älteste!*, *Archäologie aktuell im Freistaat Sachsen* 5, 1997 (1999), s. 96–104.
- S t e h l i Petar
1994 *Chronologie der Bandkeramik im Merzbachtal*, [w:] J. Lüning, P. Stehli (red.), *Die Bandkeramik im Merzbachtal auf der Aldenhovener Platte. Beiträge zur neolithischen Besiedlung der Aldenhovener Platte V*, Köln, „Rheinische Aus-grabungen” 36, s. 79–191.
- V i l d o m e c František
1940 *Nové pozoruhodné nálezy v neol. malované keramice moravské*, *Obzor prae-historický* 12, s. 100–116.

V i l d o m e c Vedomil

1957 *K počátku osídlení lidu s neolitickou malovanou keramikou na Moravě, AR 9(5), s. 664–677.*

W e i n e r Jürgen

1996/7 *Behälter aus Rindenbast aus dem bandkeramischen Brunnen von Erkelenz-Kückhoven: Rinden „taschen“ oder Schöpfbeutel?, Plattform 5/6, s. 76–82.*

JOANNA PYZEL

POUCH-SHAPE VESSEL OF THE LINEAR BAND POTTERY CULTURE
FROM ŻEGOTKI, STRZELNO COMMUNE, KUJAWSKO-POMORSKIE
VOIVODSHIP, SITE 2

(Summary)

During the archaeological rescue excavations in 1995 on Site 2 in Żegotki, Strzelno Commune, a fragment of the so-called pouch-shape vessel (Germ. *Taschengefäß*) was found in a feature dated from the middle “Music-Note” Phase of the Linear Band Pottery culture. Such vessels were presumable replicas of pouches or sacks made of organic materials. They appear occasionally in several Neolithic cultures of Central Europe generally linked to the so-called Danube Circle. A limited distribution of these artifacts (related to their restricted functionality) points towards their non-utilitarian use. The pouch-shaped vessels should be probably included to the vast category of ritual vessels related to spiritual life of Neolithic communities.

Translated by Jerzy Kopacz

